

به دو قسمت تقسیم شد و پاکستان به وجود آمد، به اتفاق پدر و پدر بزرگ و دیگر اعضای خانواده از پانی پت به پاکستان هجرت کردیم و در شهر جم که فعلاً در پنجاب است اقامت نمودیم. پدر بزرگ بنده که نامش مولانا عصمت الله تفهیمی است و هنوز هم در قید حیات می باشند. از برجسته ترین علمای دینی بشمار می رفت. ایشان دوره تحصیلات خود را در دارالعلوم ایربند که یکی از بزرگترین مراکز علمی و دینی جهان اسلام بوده و هست به پایان رسانیده بود. وی در جم، یک مدرسه دینی به نام مدرسه تفهیم القرآن تأسیس نمود و بنده در همان مدرسه تحصیلات خود را ادامه دادم و حفظ قرآن را که در پانی پت شروع کرده بودم تکمیل کردم؛ و این سعادت بزرگی است که به خانواده ما طی چندین نسل به ارث رسیده. جد امجد و جد بزرگوار و پدر بزرگم و عمو و خود من همه حافظ قرآن هستیم و همزمان با حفظ قرآن نزد پدر بزرگوارم، علوم دینی و زبان عربی را هم یاد گرفتیم و بعد از یادگیری زبان عربی بود که پدر بزرگوارم را وادار نمودم که زبان شیرین فارسی را نیز به من بیاموزد. آن موقع کتابی به نام «زبان شیرین فارسی» متداول بود و بنده یادگرفتن زبان فارسی در حضور پدرم را با این کتاب شروع کردم. در همین زمان دوره تحصیلات دبستانی را تا کلاس پنجم در مدرسه تفهیمی به پایان رسانیدم و سپس در سال ۱۹۶۰ دوره تحصیلات متداوله را تا کلاس دهم، در جهنگ به پایان بردم. در همان سال از جهنگ به لاهور رفتم و تحصیلات خود را تا لیسانس در همانجا ادامه دادم. در سال ۱۹۶۱ دوره تحصیلات فارسی را در لاهور گذراندم. لیسانس خود را در دانشگاه پنجاب لاهور در سال ۱۹۶۴ در رشته زبان و ادبیات فارسی ادامه دادم. پس از آن در فوق لیسانس بخش فارسی دانشگاه کراچی ثبت نام کردم و این دوره را در طی دو سال به پایان بردم و در سال ۱۹۶۷ میلادی موفق به اخذ درجه فوق لیسانس شدم. استادان ما در بخش فارسی دانشگاه کراچی، استاد دکتر غلام سرور و آقای دکتر عابدعلی خان و آقای دکتر سید مطیع الامام بودند در آن زمان یکی از استادان زبان فارسی به نام آقای عنایت ملک که چند سال است فوت کرده، جهت ادامه تحصیلات در ایران در دانشگاه تهران به آنجا رفته بود و دوره دکترای خود را در همانجا طی نمود. جناب آقای دکتر غلام سرور به بنده خیلی لطف کرد و مرا به جای آقای دکتر عنایت ملک در بخش فارسی استخدام نمود.

در زمینه تدریس با توجه به علاقه ام به تحقیق، برای اخذ درجه دکتری در سال ۱۹۶۸ درباره شیخ سلطان باهو و آثار

کتابخانه موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی
بخش مجلات

عرفی استادان خارجی زبان فارسی

(دکتر سید ساجد الله تفهیمی)

■ آشنا: جناب استاد لطفاً با صحبت درباره زندگی خودتان آغاز فرمایید.

□ دکتر تفهیمی: اینجناب سید ساجد الله تفهیمی در سال ۱۹۴۱ میلادی در شهر معروف و تاریخی پانی پت به دنیا آمدم و تقریباً هفت سال را در آنجا گذراندم و در همانجا بود که حفظ قرآن را شروع کردم. در سال ۱۹۴۷ میلادی وقتی که شبه قاره هند

فارسی او ثبت نام کردم ولی چون منابع لازم برای این موضوع را هرچه جستجو کردم نیافتم، لذا در سال ۱۹۷۰ موضوع تحقیق را عوض کردم و به جای آن موضوع دیگری به نام شرح احوال و آثار شیخ شرف الدین ابو علی قلندر پانی پتی یکی از بزرگان متصوفه قرن هفتم و هشتم هجری در پانی پت و شبه قاره را انتخاب کردم و با عنایت خداوند در سال ۱۹۷۵ مقاله تحقیقی خود را در همین موضوع به پایان رسانیدم و اوایل سال ۱۹۷۶ میلادی در کراچی به درجه دکتری در رشته زبان و ادبیات فارسی نایل آمدم. استادان راهنمای بنده یکی دکتر غلام سرور بود که کار تحقیقی خود را زیر نظر ایشان آغاز کردم و تا بازنشستگی ایشان؛ یعنی سال ۱۹۷۰ میلادی، کار خود را به راهنمایی ایشان ادامه دادم و دیگری، استاد عابدعلی خان که بعد از بازنشستگی استاد غلام سرور، کار خود را با کمک ایشان ادامه دادم و به پایان رسانیدم. بعد از اخذ درجه دکتری، کارهای تحقیقی خود را ادامه دادم و تعدادی از مقالات تحقیقی را به زبانهای فارسی، انگلیسی و اردو تألیف و ترجمه کردم و در مجلات ایرانی و پاکستانی به چاپ رسانیدم. علاوه بر مقالات، تعدادی کتاب نیز تألیف کردم که بعضی از آنها به چاپ رسیده و بعضی زیر چاپ و بعضی هم منتظر چاپ هستند.

■ آشنا: جناب دکتر بفرمایید که چه استادانی در تکوین شخصیت علمی شما مؤثر بودند؟

□ دکتر تفهیمی: تمام استادانی که در سطوح مختلف از محضر علمی ایشان استفاده نمودم در ساختن شخصیت من مؤثر بودند. همانگونه که پیش از این هم گفتم بیشتر علوم مقدماتی، حفظ قرآن، زبان عربی و فارسی، خطاطی، ادبیات و غیره را در محضر پدرم فرا گرفتم. در اوایل عمر، زبان فارسی را از او یاد گرفتم. از کتابهای فارسی که در آن زمان متداول بوده، «زبان شیرین فارسی» بود که ترسان ترسان از رو خواندم. بعضی کتابهای ابتدایی را با کمک پدرم خواندم، بعضی از کتابهای کتابخانه پدرم را تا آنجا که وقت بود می خواندم. این بود که در کودکی علاقه زیادی به یادگیری زبان و ادبیات فارسی پیدا نمودم. این علاقه را مدیون کمک پدرم می باشم. استادان بخش فارسی دانشگاه کراچی که در دوره فوق لیسانس تدریس می نمودند دکتر غلام سرور، دکتر عابد علی خان و دکتر سید مطیع الامام بودند. تاریخ و عربی را نزد دکتر غلام سرور و ادبیات متصوفه و اقبالیات و نثر قدیم و جدید را زیر نظر دکتر مطیع الامام

و شعر قدیم و جدید را زیر نظر دکتر عابدعلی خان فرا گرفتم. تمام این استادان ارجمند در تکوین شخصیت بنده نقش زیادی را ایفا نمودند. اما در زمینه تحقیق و تعلیم از دکتر غلام سرور بیشتر استفاده نمودم و با راهنمایی ایشان با روش تحقیق و تنقید آشنا شدم.

■ آشنا: فعالیتهای علمی - تحقیقی و همچنین آثاری را که تا کنون منتشر کرده اید و یا در دست چاپ و انتشار دارید، اعم از مقاله و کتاب قدری توضیح دهید.

□ دکتر تفهیمی: همچنانکه پیش از این نیز یاد آور شدم پایان نامه خود را با راهنمایی استاد غلام سرور و بعد از بازنشستگی ایشان با راهنمایی دکتر عابد علی خان به پایان رساندم و هر دو استاد بزرگوار از استادان دانشگاه علیگره پاکستان هستند. دکتر غلام سرور درجه دکترای خود را از دانشگاه اسلامی علیگره پاکستان گرفتند و آقای دکتر عابد علی خان از دانشگاه تهران. هر دو بزرگوار سابقه تحقیق و تدریس و خدمت به زبان فارسی را داشتند و مؤلف کتابها و مقالات زیادی در مورد زبان و ادب و تاریخ فارسی می باشند. بنده در انتهای مقاله خود از هر دو بزرگوار تشکر نموده ام.

کتابخانه گروه فارسی دانشگاه کراچی

■ آشنا: علاوه بر پایان نامه دکتر، تحقیقات دیگر خود اعم از مقالات و کتابهای چاپ و منتشر شده و یا در دست انجام را برای خوانندگان مجله معرفی بفرمایید.

□ دکتر تفهیمی: بنده در زمان تدریس خود در زبان فارسی به تحقیق مشغول بودم و تا کنون سه کتاب به چاپ رساندم و چند کتاب نیز زیر چاپ و یا منتظر چاپ دارم. اولین کتاب بنده که چاپ شد، مجموعه قوافی است که بنده واژه های اردو و واژه هایی را که بطور قوافی به کار برده می شود یا امکان دارد که

به کار رود و از روی حروف قوافی عربی ترتیب دادم. این کتاب برای شعرا خیلی مفید می باشد یعنی زمانی که قافیه تنگ می شود می توانند از آن استفاده نمایند. کار دوم من تصحیح کتاب مثنوی گل و بلبل، اثر شیخ شرف الدین ابو علی قلندری است. این مثنوی با اینکه مختصر است و ۳۶۰ بیت بیشتر ندارد به سبک مولانای رومی نوشته شده. در این کتاب مطالب اخلاقی و عرفانی به سبکی شیرین و ساده و با تقلید از مولانای رومی آمده و با این بیت آغاز می شود:

مرحبا ای بلبل باغ کهن

از گل رعنا بگو با ما سخن

این مثنوی در شبه قاره هند متداول بوده است و نسخه های خطی آن در کتابخانه های مختلف شبه قاره و خارج موجود است.

بنده اولین بار این مثنوی را از روی شش نسخه تصحیح کردم و با مقدمه تحقیقی و تعلیقات و شرح مصطلحات آن به چاپ رساندم. این کتاب در سال ۱۹۷۹ در لاهور به چاپ رسیده است و جزء برنامه درسی فوق لیسانس نیز می باشد.

کتاب سوم «سیری در گلریز نقشوی» است این کتاب یک مقاله مفصل تحقیقی است درباره کتاب «گلریز» تألیف شیخ ضیاء الدین نقشوی و در سال ۱۹۸۵ م. در بخش فارسی به چاپ رسیده است.

از کتابهایی که منتظر چاپ است و انشاء الله با همکاری دکتر رضا شعبانی مدیر مرکز تحقیقات فارسی در اسلام آباد به زودی به چاپ خواهد رسید، فرهنگ اصطلاحات علوم ادبی است که فارسی به اردوست. بنده پنج شش سال پیش به فکر آن بودم و یک پروژه تحقیقی را نیز با همین عنوان تهیه و به دانشگاه کراچی تقدیم نمودم مسؤولین دانشگاه از این پروژه استقبال شایانی به عمل آوردند و ما را در تهیه این کتاب یاری نمودند. اگر همکاری و حمایت دانشگاه کراچی با ما نبود، این کتاب هرگز کامل نمی شد. چاپ این کتاب در شبه قاره هند و پاکستان کار تازه ای است کس دیگری به فکر این کار نیفتاده تعداد صفحات این کتاب به بیش از هزار صفحه می رسد که مشتمل است بر بیش از شش هزار اصطلاح علوم ادبی از دستور زبان فارسی، عروض و قوافی، لغت و زبان شناسی که انشاء... به چاپ خواهد رسید و مورد استفاده استادان و دانشجویان قرار خواهد گرفت.

کتاب دوم که آماده چاپ و نزد دکتر رضا شعبانی می باشد،

«شعراى اصفهانی در شبه قاره» است. بنده دو یا سه سال پیش افتخار داشتم که در کنگره خواجهی کرمانی که در کرمان برگزار شده بود شرکت کنم. در یکی از جلسات آن اعلام کردند که سال آینده کنگره ای در بزرگداشت اصفهان برگزار خواهد شد. تمام شرکت کنندگان در کنگره خواجهی کرمانی وادار شدند مقاله هایی درباره اصفهان بنویسند. بنده هم مقاله ای در موضوع «شعراى اصفهان در شبه قاره» نوشتم ولی متأسفانه برای شرکت در کنگره دعوت نشدم. تا اینکه دو خبر به بنده رسید؛ یکی اینکه کنگره اصفهان که جنبه بین المللی داشت به خود شهر اصفهان محدود می شد و به عنوان کنگره محلی برگزار می گردید، دوم اینکه بنابر انتقادات شدید بعضی از طبقات مردم، این کنگره لغو گردید. در هر صورت ما از بازدید از اصفهان و علمای آنجا و دوستان ایرانی محروم ماندیم. بنده این مقاله را تجدیدنظر کردم و به صورت یک تذکره دوپست صفحه ای در آوردم و آن را خدمت جناب آقای دکتر رضا شعبانی فرستادم تا ایشان به مناسبت سمینار منطقه ای پیوستگیهای فرهنگی شبه قاره و ایران آن را چاپ نمایند. ایشان نیز با کمال لطف از این تذکره استقبال نمودند و برای چاپ و نشر آن تا یکی دو ماه دیگر اعلام آمادگی نمودند. بنده از ایشان بسیار سپاسگزار هستم.

در حال حاضر دو کار جدید در دست دارم. یکی کشف اللفاظ اقبال به زبان فارسی است - شبیه کاری است که در فرهنگنامه حافظ انجام شده - و در حال اتمام است و تا آخر سال آینده تکمیل خواهد شد و به دست اقبال شناسان خواهد رسید. این کتاب دری دیگر به نکته های تازه در زمینه های تحقیقی راجع به زبان و فلسفه اقبال به روی دانشجویان باز خواهد نمود. کار دیگر که از تمام این کارها مهمتر است، فرهنگ واژه ها و ترکیبات مشترک فارسی و اردوست که با همکاری دوستان خود، آقای دکتر علی محمد مؤذنی که استاد بنده بود و فارغ التحصیل از بخش فارسی دانشگاه تهران هستند و بیش از یکسال و نیم است که در بخش فارسی همکاری می کنند و خدمات شایانی را به زبان فارسی نموده اند، و همچنین با همکاری یکی دیگر از استادان این بخش؛ یعنی دکتر روشن آرا در دست انجام است.

هدف ما از تألیف این فرهنگ مشترک این است که مغایرتی که میان زبان فارسی و اردو دیده می شود را برطرف نماییم. این امر که زبان فارسی و اردو تا این اندازه دارای مشترکات هستند، مایه تعجب خواهد شد. گویا فارسی زبانان و اردوزبانان هر کدام بیش از شصت درصد از زبان یکدیگر را می فهمند ولی متأسفانه

از این مطلب غافلند هدف ما در واقع این است که این مغایرتی که به ظاهر در این دو زبان دیده می شود را از میان برداریم. این کار باعث ادراک و آشنایی هرچه بیشتر این دو زبان می گردد و این خدمت بزرگی خواهد بود در زمینه فرهنگ ایران و شبه قاره. امیدواریم به محض آنکه این لغت نامه به چاپ برسد در دست علاقه مندان آن قرار بگیرد و برای دوستداران این دو زبان مشر ثمر و قابل استفاده باشد.

در زمینه مقالات علمی - تحقیقی نیز باید بگویم بنده به سه زبان، مقالات علمی - تحقیقی درباره زبان و ادبیات فارسی نوشته ام. این مقالات در مجلات مختلف انگلیسی، فارسی و اردو در ایران و پاکستان به چاپ رسیده است. بیشتر مقالات من به زبان فارسی است که در مجلات وحید و عربستان به چاپ رسیده است. در مجلات پاکستانی، «پاکستان مصور»، «سروش» و «دانش» که در اسلام آباد انتشار می یابد، به چاپ رسیده است. بقیه مقالات را برای دایرة المعارف اسلامی نوشته و فرستاده ام؛ نمی دانم به چاپ رسیده یا نه.

■ آشنا: چند سال است که به تدریس زبان و ادبیات فارسی اشتغال دارید؟ همچنین نحوه تدریس خود را نیز بفرمایید.

□ دکتر تقهیمی: بنده بیست و پنج سال است که به تدریس زبان فارسی در بخش فارسی دانشگاه کراچی اشتغال دارم. در این مدت، بنده تدریس دروس مختلف را برعهده داشته ام. بعد از بازنشستگی دکتر غلام سرور چندسالی تاریخ نقد ادبی درس دادم و پس از بازنشستگی استاد دکتر مطیع الامام، دروس اقبال شناسی و ادبیات متصوفه را برعهده داشتم و در حال حاضر نیز اقبال شناسی و دستور زبان را درس می دهم. باید عرض کنم که ما در بخش فارسی، اقبال شناسی را جزء برنامه درسی فوق لیسانس قرار داده ایم. شما می دانید که علامه اقبال لاهوری در زمینه شعر و فلسفه یکی از معاریف شبه قاره است بلکه من می گویم علامه اقبال یکی از فیلسوفان بزرگ و شاعران برجسته جهان اسلام است. علامه اقبال در شعر، انقلاب برپا کرده، او اولین کسی است که فلسفه انسان سازی و ملت سازی را به نام خود ثبت نموده. با اینکه شاعران دیگر مثل مولانای رومی که کتاب مثنوی او سراسر درباره انسان شناسی و انسان سازی می باشد که به اصطلاح باید آن را فلسفه انسان کامل نام گذاشت و یا فیلسوفان دیگری مانند محیی الدین عربی و یا شیخ عزیز الدین نسفی که در موضوع انسان شناسی و خودشناسی و به اصطلاح انسان کامل

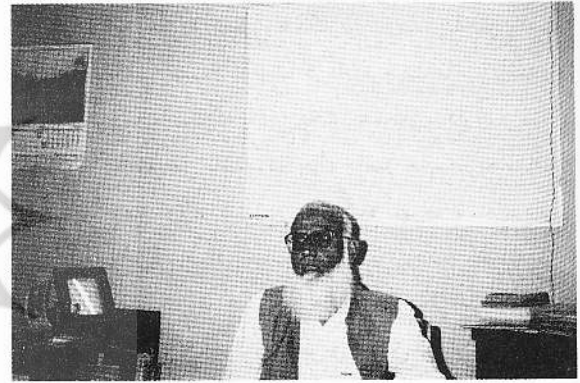
سخنان فیلسوفانه ای بیان نموده اند، ولی علامه اقبال اولین کسی است که شعر در فلسفه انسان کامل را به طور مرتب و به زبان فارسی بیان کرده است. کسی که می خواهد با فلسفه او آشنایی پیدا کند و آنرا بفهمد، باید دو کتاب او یکی «اسرار بی خودی» و دیگر «رموز بی خودی» را مورد مطالعه قرار دهد. این دو کتاب به فلسفه علامه اقبال نظر دارد کتاب اسرار بی خودی به انسان کامل اشاره دارد. در این کتاب درباره فلسفه انسان سازی، مفصل بحث شده و کتاب دوم یعنی رموز بی خودی، فلسفه ملت سازی است که به نظر اقبال، آخرین درجه انسان سازی می باشد. بنده افتخار دارم که در طی چند سال فلسفه اقبال را تدریس می نمایم. راجع به شیوه تدریس باید بگویم هدف ما از تدریس زبان فارسی در کلاس این است که دانشجویان با زبان فارسی به قدر نیاز آشنا شوند و هدف دیگر اینکه توسط این زبان با ادب و محتویات زبان هم به خوبی آشنا گردند. منظوم این است که ما کوشش می کنیم که انگیزه های آنان را بالا ببریم تا آثار فرهنگی و تاریخی و ادبی خود را که همه آنها به زبان فارسی است مطالعه نمایند و از محتویات آن به اندازه کافی مطلع گردند. به همین علت است که ما زبان فارسی را به کمک زبان اردو تدریس می نمایم و اصول و قواعد دستوری را توضیح می دهیم و مشکلات و دقائق ادبی را که در ضمن قرائت متون با آنها روبرو می شویم به آنها تذکر می دهیم.

■ آشنا: آیا مسافرتهایی علمی و تحقیقی داشته اید، اگر داشته اید، به کدام کشورها؟

□ دکتر تقهیمی: مسافرتهای من بیشتر در داخل پاکستان بوده است و برای کارهای تحقیقی به لاهور و جاهای دیگر نیز رفته ام. اما پیش از انقلاب یک دوره چهارماهه بازآموزی زبان و ادبیات فارسی برای استادان فارسی پاکستان در ایران ترتیب داده بودند؛ من هم توفیق یافتم که در یکی از این دوره ها شرکت نمایم. این اولین مسافرت بنده به ایران بود. در حدود چهل نفر از استادان دانشگاههای پاکستان بودیم که ما را در یک ده به نام «مامازان» که تقریباً سی کیلومتر خارج از تهران در جاده قدیم خراسان بود، بردند. هفته ای یک بار فرصت می یافتیم که برای خرید یا گردش به تهران برویم و بیشتر وقت خود را در همان دانشکده می گذراندیم. با استفاده از تجربه استادان در آن دوره توانستیم از درس فارسی استفاده های زیادی ببریم، استادانی مثل استاد خراسانی و استاد دکتر غروی که به ما درس می دادند.

البته ما چهل نفر به محیط زبان فارسی زیاد نزدیک نبودیم، لذا از مزایای آشنایی با زبان فارسی برخوردار نبودیم. به هر حال این دوره خوب بود اما اگر این دوره در تهران، مرکز زبان فارسی برگزار می شد خیلی بهتر می توانستیم از آن استفاده نماییم. دوبار دیگر یکی برای شرکت در کنگره هزاره فردوسی و بار دیگر برای کنگره خواجهی کرمانی در کرمان نیز به ایران مسافرت نمودم. در این کنگره به مدت دو هفته در ایران بودیم و با دوستان و بزرگان و دانشمندان ایرانی نیز ملاقات نمودیم و از محضر ایشان و سخنرانیهایشان استفاده بردیم.

■ آشنا: استاد، با وجود آنکه جنابعالی بیش از چهار ماه در ایران نبودید اما تسلطتان به فارسی خیلی خوب است مانند کسی که گویا تحصیلات خود را در دانشگاه تهران به پایان برده است دلیل این امر چیست؟

□ دکتر تفهیمی: باید از حسن ظن شما نسبت به خودم تشکر نمایم. همین اندازه بگویم که دیدار استادان، دانشمندان، بزرگان و دوستان ایرانی در ایران و پاکستان و استفاده از محضر ایشان و چند کلمه سخن گفتن به زبان فارسی در این امر بسیار مؤثر بود.

■ آشنا: با چه زبانهای آشنایی دارید؟

□ دکتر تفهیمی: غیر از زبان اردو به زبان فارسی، انگلیسی و عربی آشنایی دارم و مقالات خود را به سه زبان اردو، عربی و فارسی نوشته ام.

■ آشنا: به نظر شما موقعیت زبان فارسی در شبه قاره چگونه است و برای گسترش و نشر آن چه طرح هایی دارید؟

□ دکتر تفهیمی: وضع زبان فارسی در شبه قاره زیاد خوب

نیست و این مایه تأسف است که زبان فارسی که تقریباً هزارسال به عنوان زبان دینی، قومی، فرهنگی و ادبی و در حدود هشتصد سال بعنوان زبان رسمی و دولتی در شبه قاره متداول بوده است کم کم رو به ضعف بگذارد. این مسأله عللی دارد. استاد سید جعفر شهیدی در مصاحبه ای که با مجله آشنا دارند و در این مورد صحبت نموده اند، به بعضی از علل رکود زبان فارسی در شبه قاره اشاره نموده اند. اگر ما زمان ورود زبان فارسی به شبه قاره را به دقت بررسی نماییم، در می یابیم که از علل مهم پیشرفت این زبان در این سرزمین آنهم با رونق تمام، چهار علت است... بدون تفصیل این چهار علت را ذکر می کنم. یکی اینکه زبان فارسی زبان اولین مبلغان اسلام بوده است که از ایران و ماوراء النهر به شبه قاره آمده اند و خدمات شایسته ای در راه تبلیغ و اشاعه اسلام در این سرزمین انجام داده اند. در نتیجه مساعی زیاد ایشان بود که زبان فارسی به عنوان دومین زبان دینی مطرح می شد. اکثر آثار دینی و مذهبی در این سرزمین به فارسی تألیف گردیده یا از عربی به فارسی ترجمه و چاپ شده است. علت دیگر اینکه، زبان فارسی تقریباً هشت قرن زبان رسمی و دولتی شبه قاره بوده است و این رسمیت مهمترین عامل پیشرفت زبان فارسی در میان مردم بوده. عامل سوم اینکه زبان فارسی در قرون گذشته، یگانه زبان ادبی و فرهنگی بوده است و این زبان در این منطقه از این حیث آنقدر پیشرفت نمود که علما و فضلا و دانشمندان و شعرا، همین زبان را وسیله رسمی تألیف کتب قرار دادند و به کار بردند و به قول یک دانشمند ایرانی که مدتها در هند و پاکستان به سر برده و از طرف دولت ایران خدمات شایانی در زمینه گسترش زبان و ادب فارسی انجام داده، از مجموع آثار فارسی که تا اوایل قرن بیستم میلادی در سراسر تاریخ و سراسر جهان به وجود آمده، دوسوم آنها تنها در شبه قاره به وجود آمده و این افتخار بزرگی برای شبه قاره می باشد. چهارمین عامل آنکه چون زبان فارسی زبان رسمی و دینی و فرهنگی شبه قاره بود، لذا زمینه کار و خدمات دولتی برای فارسی زبانان زیاد بود. همین عامل انگیزه ای است که مردمان شبه قاره به تحصیل زبان و ادبیات فارسی می پرداختند ولی متأسفانه هیچ یک از این قوانین در حال حاضر وجود ندارد. زبان انگلیسی به عنوان زبان رسمی و زبان اردو به عنوان زبان دوم دینی و فرهنگی و ادبی جای زبان فارسی را گرفته است. موقعیتهای کاری نیز برای فارسی زبانان محدود شده. البته مسائل اقتصادی اهمیت زیادی دارد.

در این روزها به آموختن زبان عربی نسبت به زبان فارسی توجه زیادتری شده است برای اینکه موقعیتهای کاری در

فارغ التحصیلان برجسته بخش فارسی را برای اعطای بورس تحصیلی به دانشگاه معرفی نماییم و دولت ایران نیز آنان را برای گذراندن دوره تحصیلات عالی تا سطح دکترا قبول نماید و تسهیلات لازم را برای ایشان فراهم آورد. اگر این پیشنهاد از طرف دولت ایران مورد قبول قرار گیرد جبران این خلل به وجه احسن ممکن خواهد بود.

■ آشنا: آیا دانشجویان شما تاکنون بورس تحصیلی از دانشگاه تهران دریافت نموده اند؟

□ دکتر تفهیمی: بعد از انقلاب عده ای از دانشجویان فارغ التحصیل ما با وجود آنکه بعضی از آنها علاقه مند بودند و تقاضای آنرا نیز داده بودند موفق نشدند. تنها یکی از استادان ما خانم «ریحانه افسر» موفق به این کار شد که در حال حاضر نیز به تحصیل در دانشگاه تهران مشغول می باشند. پیشنهاد ما در این زمینه این است که دولت ایران هر سال حداقل یک نفر از فارغ التحصیلان دانشگاه کراچی را برای تحصیلات درجه دکتری در یکی از دانشگاههای ایران قبول کند و بورس تحصیلی برای آنان فراهم نماید. این عمل در ابقاء و تحکیم و پیشرفت زبان و ادبیات فارسی در این سرزمین بسیار مؤثر واقع خواهد شد.

■ آشنا: تعداد دانشجویان گروه زبان و ادبیات فارسی در مقاطع مختلف تحصیلی چند نفر هستند؟

□ دکتر تفهیمی: تعداد دانشجویان در تمام کلاسهای زبان فارسی هر ساله به طور متوسط از ۱۰ تا ۱۵ دانشجو برای فوق لیسانس هر سال ثبت نام می کنند. علت کمبود دانشجویان همان است که قبلاً درباره وضع زبان فارسی در شبه قاره به آنها اشاره نمودم. در مقطع درجه دکتری فعلاً چهار نفر ثبت نام کرده اند که از آنها یکی به راهنمایی خانم دکتر روشن آرا و دو نفر دیگر به راهنمایی اینجانب به نوشتن مقاله های تحقیقی خود مشغول می باشند.

■ آشنا: لطفاً درباره فعالیتهای تحقیقی که در زمینه زبان و ادب فارسی در این بخش صورت گرفته توضیحاتی بفرمایید.

□ دکتر تفهیمی: باید عرض نمایم که استاد دانشگاه دو کار باید انجام دهد یکی تدریس و دیگری تحقیق. وظیفه دوم؛ یعنی تحقیق هم دو جنبه دارد یکی اینکه استاد باید در هر زمینه، خود

تحقیقاتی به عمل بیاورد و دوم اینکه دانشجویان و علاقه مندان با استعداد را به کار تحقیقی تشویق نماید و آنها را به سمت ادامه تحصیل در فوق لیسانس و دکتری و کارهای تحقیقی راهنمایی نماید. خدا را شکر می کنم که هرگونه فعالیت تحقیقاتی بخش فارسی از آغاز تأسیس این بخش به عمل آمده است. مؤسس و اولین عضو این گروه دکتر غلام سرور که افتخار شاگردی ایشان را دارم، خیلی از کارهای تحقیقی را در زمینه زبان و ادبیات فارسی انجام داده اند. بنابر خدمات عظیم او از طرف دولت ایران دو جایزه، یکی به نشان علمی و دیگری به نشان سپاس و قدردانی از ایشان به او اعطا شده. شرح خدمات و آثار فارسی او را در مجله دانش که در بزرگداشت آن بزرگوار وجود دارد می توانید ملاحظه نمایید و بعضی از آنها را نیز در بروشوری که خدمتتان تقدیم می نمایم خواهید دید.

استادان دیگر از جمله استاد عبدالعلی خان و استاد دکتر مطیع الامام نیز در زمان دوره تدریس خود به کارهای گرانبهای تحقیقی به صورت تألیف کتب و مقالات مشغول بوده اند و همینطور استادان فعلی ما خانم دکتر طاهره صدیقی و خانم دکتر روشن آرا و آقای دکتر سید جعفر حلیم و این پیر فقیر در ادامه فعالیتهای تحقیقی به قدر صلاحیت و استعداد خود می کوشیم و چنانکه در ضمن جواب یکی از سوالات عرض کردم خانم دکتر ریحانه افسر و خانم شهناز نوری در همین دانشگاه کراچی به دریافت درجه دکتری مشغول می باشند. همانگونه که قبلاً نیز عرض کرده بودم ما از دانشجویان فوق لیسانس که صلاحیت و استعداد برای کارهای تحقیقی دارند می خواهیم تا به جای یک درس، مقاله تحقیقی بنویسند. تعداد این گونه مقالات که تاکنون نوشته شده است، بیش از ۵۰ مقاله می باشند. در سطح دکتری هم مقالاتی در بخش فارسی انجام شده است و تاکنون ۷ نفر از استادان به غیر از استادان بخش فارسی دانشگاه کراچی دوره تحصیلات دکتری را به پایان رسانده اند و در موضوعات مختلف مربوط به زبان و ادبیات فارسی به ویژه تحقیقات درباره تصوف فارسی مقالات تحقیقی نوشته و به دریافت درجه دکتری نایل آمده اند فعلاً چهار نفر در بخش فارسی به نوشتن مقالات دوره دکتری اشتغال دارند.

■ آشنا: با تشکر از شما

به علت حجم زیاد مطالب، مقاله مسوط دکتر تفهیمی تحت عنوان «نگاهی کوتاه به تاریخچه زبان و ادبیات فارسی در شبه قاره» در شماره بعد به چاپ خواهد رسید. ■